

УДК 37(477)''16/17''

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.38.11850>

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В ПЕРІОД КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ.

Галина Антонюк

*Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна, UA–79013
gantoniuk@yahoo.com*

Охарактеризовано суспільно-історичні умови, в яких відбувалося становлення і формування української школи в період XVI – початку XVII ст. Зосереджено увагу на західноєвропейському Відродженні та Реформації, простежено впливи цих епох на формування української освітньої моделі в окреслений часовий період. Важливим історичним чинником, що обумовив входження етнічно українських територій у європейський контекст, була Люблінська унія 1569 р. Унаслідок унії більшість українських земель опинилась у складі Речі Посполитої, тим самим підпали під силу дії західної культури. Українська освіта на початкових етапах окресленого періоду не володіла відповідними засобами, які б надавали змогу вести рівноправний діалог з опонентом, інтелектуальна культура якого впродовж століть удосконалювалася у колегіумах та університетах. Вітчизняна освіта володіла засобами, успадкованими від попередньої греко-візантійської традиції, які відіграли позитивну роль транслятора попереднього освітнього і наукового досвіду в межах XI–XV ст., однак на початку XVI ст. були недостатніми і не відповідали актуальному часовому періоду. У зазначений час перед українською педагогікою чи не вперше гостро постало завдання організації власної національної школи, опертої на попередній історично-культурний досвід, і водночас такої, яка б відповідала суспільним запитам і кращим європейським зразкам. Саме у хронологічних межах кінця XVI – початку XVII ст. відбувається становлення вітчизняної школи як інституту й утверджується суспільний запит на цей інститут. Зроблено висновок, що українською педагогікою через переломлення крізь слов'янську культурну традицію та певною тривалістю у часі був обраний шлях розвитку, який відповідав існуючим суспільним запитам – шлях синтезу двох основних типів тогочасних культур – латинської та греко-слов'янської. Цей синтез втілювався в організацію і практику навчальних закладів, що розгорнули свою діяльність на українських землях у XVI–XVII, а далі – у XVIII ст. У такий спосіб було визначено вектор розвитку вітчизняної освіти у наступну часову епоху.

Ключові слова: суспільно-історичні умови, український культурно-освітній простір, греко-слов'янська освітня традиція, західноєвропейська освітня модель, навчальні заклади, школа, освіта, культура.

Постановка проблеми. Питання становлення і формування національної школи у всі періоди її існування залишається актуальним для сучасної педагогічної, історичної, культурологічної науки з точки зору простежування утвердження людиноцентристських, націєтворчих тенденцій та входження на рівноправних засадах у загальноєвропейський та світовий контекст. Важливе місце в історії вітчизняної освіти та педагогіки посідає епоха XVI–XVII ст. – період значних змін та перетворень, які заторкнули усі сфери соціального буття: економічну, політичну, конфесійну, наукову, освітню тощо. У багатьох рисах ця доба стала знаковою для розвитку вітчизняної культури, яка, незважаючи на роз’єднаність етнічних українських земель, перебування у складі чужих держав і режимів, продовжувала свій розвиток у загальноєвропейському контексті, збагачуючи його й одночасно власну культуру. Саме в період XVI–XVII ст. закладалися основи національного Відродження XIX ст., а також духовного розвитку українського суспільства XX ст.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати суспільно-історичні умови, в яких відбувалося становлення і формування української національної школи в період XVI–XVII ст.; виокремити роль Люблінської унії 1569 р. як чинника, що об’єднав розрізнені українські території в одне ціле з одночасним наслідком підпадання під силове поле чужої культури; простежити становлення вітчизняної школи як інституту та вплив актуальних культур (західноєвропейської латинської та греко-візантійської слов’янської) на цей процес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначений період в історії української та загалом східнослов’янської освіти та педагогіки був і є предметом наукового дослідження численних науковців попередньої та сучасної доби. Серед дослідників, які під різним кутом зору вивчали питання становлення і формування вітчизняної освіти в період XVI–XVII, XVII–XVIII ст., варто згадати напрацювання К. Харламповича [24], Я. Ісаєвича [9; 10; 11], Н. Яковенко [28], І. Мицька [16], Л. Посохової [21], Т. Кочубей [14], З. Хижняк [25]; характеристику цього історичного періоду подано у працях І. Крип’якевича [15], М. Грушевського [6], Д. Чижевського [26] та ін. Об’єктом експлікації у сучасних педагогічних дослідженнях стали окремі аспекти еволюції освітньої думки в Україні у період XVII–XVIII ст., зокрема предметом наукового аналізу стала проблема людини у контексті натурфілософської та теологічної парадигм. Ці питання висвітлено у працях В. Нічик [18; 19], Я. Стратій [22], М. Кашуби [12;13], І. Захари [8], І. Паславського [20]. Незважаючи на вагомий науковий розвідки щодо проблем формування освітньої та наукової думки в Україні у зазначений часовий період, у цьому дослідженні ми концентруємо увагу на суспільно-історичних умовах, у яких відбувалося формування національної школи, спробуємо

з'ясувати питання, якою мірою певні факти західноєвропейської та південно-східної історії вирішально впливали на модель української школи у зазначену та наступну часову епоху.

Виклад основного матеріалу. Основні ознаки національної української школи починають формуватися в період XVI–XVII ст. Це – складний період у вітчизняній історії, пов'язаний передусім з відсутністю власної державності (більшість етнічних українських земель входили до складу чужих держав: з кінця XIV ст. – до Великого князівства Литовського; з кінця XVI ст. – до Речі Посполитої) з наслідком підпадання під силове поле іншої культури [9, с. 207–222]. Окреслений період характеризується посиленням зовнішнього (польського) впливу, що був результатом наростання релігійно-національного опору на етнічно українських землях. Релігійно-національний опір з часом набрав рис релігійно-реформаційного та культурно-освітницького руху. Водночас в українській культурі чітких ознак набувають явища, пов'язані зі світовими культурно-історичними епохами – **Відродженням та Реформацією**, що позначені поверненням до надбань Античності та реформаційною діяльністю церкви.

Основним змістом і рисами епохи Відродження є її антифеодална спрямованість поруч зі зверненням до досягнень античної культури. Засадничими рисами стають антропоцентризм (на відміну від теоцентризму у розумінні світу у попередню епоху); визнання творчих можливостей людського розуму; відкриття людської особистості у її цілісності, звернення уваги на «внутрішню» людину і відмова від зовнішньої «інституціональної істоти Божої»; повернення людини до життєвої активності й утвердження віри в себе; освоєння на вітчизняному ґрунті досягнень західноєвропейської культури [12, с. 3–16]. Разом з Відродженням могутнім чинником впливу на формування вітчизняної політичної, духовної, науково-освітньої культури в період кінця XVI – початку XVII ст. була **Реформація** – соціально-політичний і релігійний рух, спрямований на перегляд значення і ролі церкви у суспільному та політичному житті [29, с. 338].

Ідеї Реформації значно впливали на формування засад просвітницьких рухів – вимоги віротерпимості, толерантності, невтручання церкви як суспільного інституту у життя особистості, проголошення ідеалів самосвідомої особистості та соціальної діяльності. У другій половині XVI ст. реформаційні явища поширилися в Україні [19, с. 130–135]. Реформація впливала на формування національної свідомості, національних мов і культур. Цьому сприяла така ланка у діяльності зреформованої церкви, як переклад Біблії та богослужбових книг національними мовами, введення національних мов у практику релігійних відправ. Реформатори були проти теорії тримовності (згідно з цією теорією лише три мови – старосврейська, грецька та латинська – можуть бути мовами богослужіння). Теорія

тримовності була поставлена під сумнів у слов'янському світі вже у IX ст. Кирилом і Мефодієм, які ввели слов'янську мову у діяльність церкви. Реформатори були за поширення освіти рідною мовою і за введення національних мов у практику релігійних відправ [19, с. 72, 73].

Однак щодо України, то питання про поширення ідей Відродження і Реформації у православно-слов'янському регіоні до сьогодні залишається відкритим. Серед учених немає єдності поглядів щодо окресленої проблеми. Одні вважають, що Відродження і Реформація – це локальні вузьконаціональні явища (італійське відродження; німецьке відродження), які не визнають поза межами цих країн, тим більше на сході Європи. Інші вчені дотримуються думки, що елементи, тенденції, явища гуманізму Відродження, певні напрями Реформації були у всіх східнослов'янських народів, але не консолідувалися у цілісний етап. Зокрема, М. Грушевський визнає Реформацію у західноєвропейському значенні цього терміна, не заперечує наявність реформаційних ідей у хронологічно окресленому просторі України, проте вважає, що перебільшувати значення феномену реформації у полі української культури не варто [6, с. 156–161]. Отже, більшість дослідників сьогодні схиляються до думки, що у XIV–XV ст. духовна культура України, як і решта східнослов'янського світу, перебувала під могутнім впливом візантійської та елліністичної культури і перебувала під впливом тенденцій, притаманних для цих історичних періодів. Автор статті дотримується думки, що ідеї Відродження та Реформації були наявними у полі загальної та освітньої культури України і намагатиметься це довести на прикладі освітніх закладів, що розгорнули свою діяльність в окреслений часовий період на етнічно українських землях. Саме у контексті загальноєвропейського гуманізму та реформації розглядатимемо формування національної школи та освіти у період XVI–XVII ст.

Переломною подією у політичному житті України у розглядуваний часовий період була Люблінська унія 1569 р., результатом якої було остаточне об'єднання Королівства Польського та Литовського в єдину державу – Річ Посполиту. Як зазначав І. Крип'якевич, «Люблінська унія при всіх негативних наслідках – дала принаймні одну користь, що всі українські землі були злучені в одну цілісність» [15, с. 131]. Актом Люблінської унії всі основні українські землі, за винятком Закарпаття і північно-східного регіону, вперше після розпаду Київської держави були об'єднані в кордонах одного державного утворення.

Отже, перш ніж перейти до аналізу наслідків Люблінської унії для українського суспільства, варто згадати ще один момент світової історії, що відбувся у зазначений часовий період і вплинув на формування основних ознак європейської і, головню, української культури. Йдеться про падіння Константинополя і про підкорення Візантійської імперії Туреччиною [3,

с. 460–593]. На думку Я. Ісаєвича, саме падіння Константинополя (1453) було знаковою подією XV ст., що надалі вплинуло на розвиток історичного процесу в масштабах усієї Європи [9, с. 353]. Щодо культурного контексту, то варто зазначити, що падіння Константинополя для України, культура якої розвивалася під сильним впливом Візантії внаслідок прийняття християнства у його грецько-візантійському варіанті, означало ослаблення культурних візантійських впливів, а натомість посилення культурних віянь загальноєвропейського характеру.

Тепер щодо наслідків Люблінської унії для України і для Польщі. Для Польщі включення до її складу українських земель означало територіальне розширення, збільшення можливостей для сільськогосподарського виробництва та експорту продукції і вхід на європейський ринок; для України найвагомішим наслідком, як уже було зазначено, було об'єднання більшості етнічно українських територій у складі одного державного утворення (Галичина як частина української території входила до складу польського королівства з XIV ст.). І хоч цей державний організм не був продуктом власного витвору, все ж консолідація в одне ціле більшості України мала велике культурно-історичне значення. Позитивним для українського суспільства був вихід на орбіту загальноєвропейської культури. Однак, як зауважує сучасна дослідниця Н. Яковенко, «у цьому крилася небезпека, бо прискорювалася денаціоналізація аристократичної національної верхівки, розпорошуючи єдність національної еліти, котра мусила б взяти на себе роль виразника загальнополітичних потреб українського народу» [28, с. 82]. Н. Яковенко продовжує: «За унією простував сліпий руйнівний наступ католицької церкви, підтриманий урядом. Проте релігійний опір, який невдовзі спалахнув під прапором охорони батьківської віри, вперше об'єднав представників усіх станів і започаткував народження українського народу як самоусвідомленого цілого... З початком антикатолицької боротьби бере початок і могутній спалах культурно-освітнього руху, зумовлений потребою самовизначення української культури під загрозою поглинання більш окресленим у культурно-національному плані сусідом – Польщею» [28, с. 82].

Одним з вагомих наслідків унії є звернення України до надбань Заходу, зокрема у сфері освіти, проявом чого стала поява національної школи. Сформувавшись на рубежі греко-слов'янського культурного простору з латинською Європою, українська школа зуміла і в формах освітньої практики, і в головному колі просвітницьких ідей поєднати європейський Схід і Захід. Витоки «латинської науки» в Україні сягають кінця XIV – початку XV ст., починаючи від шкіл Галичини, згодом Києва, Луцька, Кременця та інших міст [24, с. 4–38]. Українська культура завдячує католицьким школам тим, що вже наприкінці XV – початку XVI ст. різко

зростає кількість студентів-українців в університетах Праги, Кракова, Болоньї, Віттенберга тощо [12, с. 197–205]. З пробудженням культурно-національного руху кінця XVI ст. латинська наука набуває виразного ідеологічного забарвлення: з одного боку, її намагаються використати сили контрреформації, а з іншого – вона стає платформою для реформи кириличної школи щодо її переорієнтації на загальноєвропейські освітні зразки. Насамперед це виявилось у запровадженні у навчальну практику «семи вільних мистецтв» (граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики, астрономії), на яких традиційно ґрунтувалась європейська освіта [4, с. 59–78].

Щодо форми і змісту освіти, то єдиної думки в тогочасному суспільстві не існувало. Представники консервативного напрямку православного кола – Іван Вишенський, Йов Княгиницький, Ісає Копинський, Віталій з Дубна та ін. [1, с. 46] підтримували лише початкову освіту на рівні грамотності. Стосовно навчальної літератури, то, на їхню думку, найкращою літературою є богослужбові книги попередньої візантійської традиції, а звернення до західних джерел лише зашкодить і відверне українську молодь від справжньої християнської віри. В одному зі своїх звернень до львівського братства Іван Вишенський радить як навчальну літературу використовувати граматику, часослов, псалтир, катехизис і не вдаватися до «поганських Арістотелів»: «...раджу вам, православним, правовірну школу і даю пораду, чого вони мають навчатися; щоб діти ваші спаслися і після вас отримали благочестя і не стратили християнської своєї віри: по-перше, ключ або грецьку чи словенську граматику, хай учать; після граматики замість брехливої діалектики, яка вчить перетворювати з білого в чорне, а з чорного в біле, хай учаться богомолєбного і праведнословного Часословця; замість хитромовних силогізмів і велемовної риторики хай по тому вчать боговгодно-молєбний Псалтир; замість світської філософії, що примушує розумну думку в повітрі тулятися, хай по тому вчать плачливий і смиренномудрий «Октаїк», а по-нашому догмати церковного благочестя – Осьмогласник. Адже конечний і боговгодний розвиток розуму – діяльне богослов'я» [2, с. 185]. Однак час ставив нові вимоги і завдання до освіти й науки. Засобів, що були наявними у попередній греко-візантійській традиції, було недостатньо для задоволення інтелектуальних суспільних потреб. Українська молодь (передусім представники елітарних кіл) масово виїжджало на навчання у загальноєвропейські навчальні заклади, що часто було наслідком зміни віри, а отже, слугувало фактором денационалізації українського суспільства.

Як уже було зазначено, розвиток освіти і культури на українських землях наведеного періоду відбувався у контексті західноєвропейського Відродження та Реформації. Наслідком реформаційних течій стає виникнення

протестантських шкіл. Українська молодь охоче здобувала освіту в навчальних закладах, очолюваних протестантською церквою. Та більшою конкуренцією щодо протестантських шкіл були латинські, особливо єзуїтські, широка мережа яких виникла у другій половині XVI ст. на території Польсько-Литовської держави [24, с. 4–38; 38–78]. Рівень освіти у початкових закладах, очолюваних католицькою церквою, був на порядок вищий, аніж у діючих православних школах. Це пояснюють чинниками історичного характеру, які сягають ранніх періодів вітчизняної історії, а саме XI–XIII – першої половини XV ст., та роллю церкви (православної та католицької) в організації школи як інституту.

Розвиток освіти в окреслений часовий період – XI–XV ст. – на етнічно українських землях був ускладнений перебуванням під татаро-монгольським ігом і зовнішніми нападами [7, с. 40]. Поступовий розвиток культури, а отже, освіти і науки в таких умовах був призупинений. До обтяжливих факторів належала також втрата культурних надбань попередньої доби і роздрібненість країни на окремі ворогуючі між собою князівства. У таких політичних і економічних умовах питання освітньої політики відходили на другий план. В епоху, коли в державах Західної Європи виникають школи та університети, що своїми коренями сягали традицій античної класичної освіти [4, с. 59–78; 81–86], в Давньоруській державі сформувалась така система навчання і виховання, в якій регулярна школа як державний інститут не була необхідною ланкою. Економічний розвиток країни в період XIII–XV ст. не був фактором, що безпосередньо впливав на систему освіти. Шкільна освіта в інституційних формах не була затребуваною, держава не контролювала освітньої системи. Навчання відбувалось переважно в сім'ї, іноді дітей відправляли на навчання до майстрів-професіоналів. Акцент ставився на здобуття професійних навиків, а не на загальноосвітнє виховання. Проте все-таки велика кількість професій вимагала знання грамоти і рахунку, також не варто виключати й природного потягу людей різних станів і різної професійної належності до досягнень письмової культури. Початкові знання письмової культури можна було одержати у родинному колі (в сім'ї), або у грамотної людини з найближчого оточення. Школи як інституту у сучасному розумінні не існувало. Під тогочасною школою потрібно розуміти одного вчителя з невеликою кількістю учнів, лише від десяти, без поділу на класи [7, с. 40, 41]. Про відсутність школи як соціального інституту наголошує, зокрема, Федір Титов у праці «Стара вища освіта в Київській Україні XVI – поч. XIX в.» [23, с. 12], а також російський історик попередньої доби Є. Голубинський у праці «История русской церкви». Відсутність організованого навчання у дохристиянську епоху Є. Голубинський пояснює сприйняттям школи як чужого елемента в умовах родового ладу,

поширенням приватної форми навчання, що унеможливило контроль з боку держави [5, с. 711, 712].

В умовах зазначеного часового періоду (XVI – початку XVII ст.) думка про заснування національної школи, яка б поєднувала у собі кращі європейські зразки і власний культурний досвід, набуває все більшої актуальності серед українського суспільства. Питання про напрям культурної орієнтації, про характер освіти, потрібної для успішної протидії зовнішнім чинникам (агресивний наступ католицизму в умовах Речі Посполитої), питання, породжене зіткненням слов'яно-візантійської середньовічної традиції з новими ренесансними потребами, постають у центрі уваги представників української еліти, громадських діячів, письменників-полемістів. Перемагає позиція, виражена анонімним автором «Перестороги» (1605–1606) [17, с. 26–66]. Головну причину релігійно-церковної, культурної і політичної кризи, в якій опинилась Україна на межі XVI–XVII ст., він убачає у відсутності шкіл у православному регіоні. З цього приводу автор твору заявляє: «І так то много зашкодило панству руському вельми, же не могли школ і наук посполитих розширяти, і оних не фундовано, бо коли би були науки міли, тогда би за невідомостю й глупством своїм не прийшли до такової погібелі» [17, с. 27]. Недостатність освіти змусила представників вищих верств здобувати освіту в чужих школах, а це було наслідком втрати власних традицій: «Читаючи кроніки польські, знайдеш о том достатечне, як поляці руські панства поосідали, поприятелюючи з ними і цорки своїх за русинов давши, через них свої обичаї оздобні і науку окоренили, так, іж Русь, посполитовавшия з ними, позавиділи їх обичаєм, їх мові і наукам і, не маючи своїх наук, у науки римські свої діти давати почали, которі за науками і віри навикли» [17, с. 27]. Недостатність освіти породила роздори і чвари в середовищі руських князів, розлад духівництва, занепад православної віри. Для мислячої верхівки доля батьківщини, її майбутнє у цих непростих умовах є небайдужою. Показовим щодо такого стану суспільства є «Тренос» («ΘΡΗΝΟΣ») Мелетія Смотрицького [17, с. 67–92]. Твір побудовано у формі плачу (θρῆνός – плач) православної церкви, персоніфікованої в образі Матері, яка звертається до невдячних дітей, що зрадили батьків і батьківську віру та перейшли на латинство. Однак, незважаючи на кризу, у якій перебуває українська культура, такий стан – перехідний, це стимул до змін, до перебудови суспільства.

Еліта та передові діячі суспільства беруться за створення національної школи у її середніх та вищих формах. Організація шкільної справи стає одним із пріоритетних напрямів у діяльності братств. Діячі братського руху засновують чимало братських шкіл (середній рівень), а князь Василь Острозький своїм коштом засновує в Острозі колегію (гімназію, академію). У «Порядку шкільному» від 1586 р. [27, с. 37–42] йдеться про впорядкування

української освіти, зокрема у Львівській братській школі. За зразком Львівської братської школи виникають школи і в інших містах (Луцьк, Київ). Через братські школи проходили різні верстви тогочасного українського суспільства. На думку Д. Чижевського, їх можна вважати університетами *sui generis* [26, с. 23].

Крім православних навчальних установ, в Україні в XVI ст. існували також протестантські та католицькі школи, які також впливали на розвиток українського шкільництва. Освітня діяльність уніатської церкви, розгорнена в період XVII–XVIII ст., була спрямована на те, щоб піднести загальний освітній рівень у суспільстві і вписати його у загальноєвропейський культурний контекст.

Величезну роль у розвитку освіти та шкільної справи в цей час відіграло книгодрукування [11]. Поява кириличного друкарства створила передумови для подальшого поширення наукових знань для розвитку літературного процесу.

Висновки. Українська освітня культура в період кінця XVI – початку XVII ст. розвивалася у контексті ідей західноєвропейського Відродження та Реформації. Поширення ренесансних та реформаційних ідей було вагомим стимулом у справі організації національної школи, опертої на попередній історичний досвід з орієнтацією на західноєвропейські моделі. Західний вектор у цей період часу стає визначальним, оскільки попередня греко-візантійська культурна традиція перестає бути пріоритетною внаслідок ліквідації 1453 р. Візантійської імперії. Цей історичний факт був наслідком послаблення південно-східних впливів з посиленням ролі західноєвропейських. Вагомим чинником, що сприяв переорієнтації вітчизняної освітньої культури на європейські зразки, була Люблінська унія, внаслідок якої розрізнені українські етнічні території опинились у одній державі; водночас українська культура підпала під чужий національний вплив, резистентною до якого на початковому етапі вона не була. Підпадання під силове поле іншої культури зумовило посилення власних культурно-просвітницьких рухів, спрямованих на піднесення націєтворчих тенденцій, на реформу православ'я та на створення власної школи, яка мала б стати освітнім центром загальноукраїнського рівня. Такими школами були Острозький культурно-освітній центр, братські православні школи, школи, очолювані католицькою та протестантською церквами, далі – створена за моделлю єзуїтського навчального закладу Києво-Могилянська академія (поч. XVIII ст.), що була першим вищим навчальним закладом на слов'янському просторі та успішно зреалізовувала свою просвітницьку програму до XIX ст.

Суспільно-історичні умови, в яких відбувалося становлення національної школи в період XVII–XVIII ст., створюють підґрунтя для

осмислення сучасних процесів в українській освіті, вибору вектора розвитку та взаємодії з національними освітніми системами у світовому вимірі.

1. *Біднов В.* Школа й освіта на Україні. Київ: Либідь, 1993.
2. *Вишенський І.* Твори. Київ: Дніпро, 1996.
3. *Войтович Л.* Історія Візантії. Вступ до візантиністики. Львів. Априорі, 2011.
4. *Гайденко В., Смирнов Г.* Западноевропейская наука в средние века. Москва: Наука, 1989.
5. *Голубинский Е.* История русской церкви. Т. I. Период первый, Киевский или домонгольский. Первая половина тома. Москва: Ун. типография, 1901.
6. *Грушевський М.* Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII віці. Київ; Львів, 1912.
7. *Днепров Э. Д.* (ред.). Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (С древнейших времен до конца XVII в.). Москва: Педагогика, 1989.
8. *Захара І.* Академічна філософія України (XVII – I пол. XVIII ст.). Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000.
9. *Ісаєвич Я.* Загальна характеристика періоду: Українська культура XIII – першої половини XV ст.: Історія української культури: у 5 т. Т. II. Українська культура XIII – першої половини XVII ст. Київ: Наук. думка, 2001.
10. *Ісаєвич Я.* Початки кириличного друкарства. Історія української культури: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII ст. Київ: Наук. думка, 2001.
11. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002.
12. *Кашуба М. В.* (ред.). Філософія Відродження на Україні. Київ: Наукова думка, 1990.
13. *Кашуба М. В.* (ред.). Проблема людини в українській філософії XVI–XVIII ст. Ін-т українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича. Львів: Логос, 1998.
14. *Кочубей Т. Д.* Українська педагогічна думка другої половини XVII–XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень. Умань: ФОП Жовтий О., 2012.
15. *Крип'якевич І.* Історія України. Львів: Світ, 1990.
16. *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). Київ: Наук. думка, 1990.

17. Мишанич О. В. (ред.). Українська література XVII ст.: Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика. Київ: Наук. думка, 1987.
18. Нічик В. М. Петро Могила у духовній історії України. Київ: Укр. центр духовної культури, 1997.
19. Нічик В. М. (ред.). Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.). Київ: Наук. думка, 1990.
20. Паславський І. Розвиток філософської думки: Історія української культури: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII ст. Київ: Наук. думка, 2001. С. 775–788.
21. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011.
22. Стратій Я. М. Роль Острозького культурного центру в становленні і розвитку реформаційних та гуманістичних ідей: Історія філософії на Україні: у 3 т. Т. I. Філософія доби феодалізму. Київ: Наук. думка, 1997.
23. Тітов Хв. Стара вища освіта в Київській Україні XVI – поч. XIX в. Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1924.
24. Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI – и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. Казань, 1898.
25. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2008.
26. Чижевський Д. Філософські твори: в 4 т. Т. 1. Нариси з історії філософії на Україні. Філософія Григорія Сковороди. Київ: Смолоскип, 2005.
27. Шинкарук В. І. (ред.). Пам'ятки братських шкіл на Україні: кінець XVI – початок XVII ст.: тексти і дослідження. Київ: Наук. думка, 1988.
28. Яковенко Н. Здобутки і втрати Люблінської унії. Київська старовина. 1993. № 3. С. 77–85.
29. Ярошовець В. І. (ред.). Історія філософії: словник. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Знання України, 2012.

References

1. Bidnov, V. (1993). *School and education in Ukraine*. Kyiv: Lybid.
2. Vyshenskyi, I. (1996). *Writings*. Kyiv: Dnipro.
3. Voytovych, L. (2011). *History of Byzantium. Introduction to Byzantine studies*. Lviv: Apriori.
4. Gaidenko, V., Smirnov, G. (1989). *Western European Science in the Middle Ages*. Moskva: Nauka.

5. Golubinsky, E. (1901). *History of the Russian Church*. Т. I. Period one, Kievan or pre-Mongolian. First half of the volume. Moskva: Un. printing house.
6. Hrushevskiy, M. (1912). *Cultural and national movement in Ukraine in the XVI–XVII centuries*. Kyiv; Lviv.
7. Dniprov, E. D. (ed.). (1989). *Essays on the history of the school and pedagogical thought of the peoples of the USSR (From ancient times to the end of the 17th century)*. Moskva: Pedagogy.
8. Zakhara, I. (2000). *Academic philosophy of Ukraine (17th – 1st half of the 18th century)*. Lviv: I. Franko Lviv National University.
9. Isaevich, Ya. (2001). *General characteristics of the period: Ukrainian culture of the 13th – first half of the 15th century*. History of Ukrainian culture: in 5 vols. Vol. II. Kyiv: Nauk. dumka.
10. Isaevich, Ya. (2001 a). *The beginnings of Cyrillic printing*. History of Ukrainian culture: in 5 vols. Vol. 2. Kyiv: Nauk. dumka.
11. Isaevich, Ya. (2002). *Ukrainian book publishing: origins, development, problems*. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after I. Kropyakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine.
12. Kashuba, M. V. (ed.). (1990). *Philosophy of Renaissance in Ukraine*. Kyiv: Nauk. dumka.
13. Kashuba, M. V. (ed.). (1998). *The human problem in Ukrainian philosophy of the XVI–XVIII centuries*. Lviv: Logos.
14. Kochubey, T. D. (2012). *Ukrainian pedagogical thought of the second half of the 17th-18th centuries through the prism of domestic research*. Uman: FOP Zhovtyy O.
15. Kropyakevich, I. (1990). *History of Ukraine*. Lviv: Swit.
16. Mytsko, I. Z. (1990). *Ostrog Slavic-Greek-Latin Academy (1576–1636)*. Kyiv: Nauk. dumka.
17. Myshanych, O. V. (ed.). (1987). *Ukrainian literature of the 17th century: Syncretic writing. Poetry. Drama. Fiction*. Kyiv: Nauk. dumka.
18. Nichyk, V. M. (1997). *Petro Mohyla in the spiritual history of Ukraine*. Kyiv: Ukr. center of spiritual culture.
19. Nichyk, V. M. (ed.). (1990). *Humanist and reformation ideas in Ukraine (XVI – beginning of XVII centuries)*. Kyiv: Nauk. dumka.
20. Paslavskiy, I. (2001). *Development of philosophical thought*. History of Ukrainian culture: in 5 vols. Vol. 2. Ukrainian culture of the XIII – first half of the XVII centuries. Kyiv: Nauk. dumka.
21. Posohova, L. Yu. (2011). *At the crossroads of cultures, traditions, eras: Orthodox collegiums of Ukraine at the end of the 17th – at the beginning of the 19th century*. Kharkiv: KhNU named after V. N. Karazin.

22. Stratii, Ya. M. (1997). *The role of the Ostroh cultural center in the formation and development of reformation and humanistic ideas*. History of philosophy in Ukraine: in 3 vols. Vol. I. Kyiv: Nauk. dumka.

23. Titov, F. (1924). *Old higher education in Kyiv Ukraine XVI – beginning XIX century*. Kyiv: Printing House of the Ukrainian Academy of Sciences.

24. Kharlampovich, K. (1898). *Western Russian Orthodox schools of the 16th – and early 17th centuries, their attitude towards the heterodox, religious education in them and their merits in the defense of the Orthodox faith and the church*. Kazan.

25. Khizhnyak, Z. I., Mankivskyi, V. K. (2008). *History of the Kyiv-Mohyla Academy*. Kyiv: Ed. «KM Academy» house.

26. Chizhevsky, D. (2005). *Philosophical works*: in 4 vols. Vol. 1. Essays on the history of philosophy in Ukraine. Grigory Skovoroda's philosophy. Kyiv: Smoloskip.

27. Shinkaruk, V. I. (ed.). (1988). *Monuments of fraternal schools in Ukraine: the end of the 16th – the beginning of the 17th century: texts and studies*. Kyiv: Nauk. dumka.

28. Yakovenko, N. (1993). *Gains and losses of the Union of Lublin*. Kyiv antiquity. No. 3. P. 77–85.

29. Yaroshovets, V. I. (ed.). (2012). *History of philosophy: dictionary*. Kyiv. T. Shevchenko National University. Kyiv: Knowledge of Ukraine.

Стаття: надійшла до редколегії 09.05.2023

доопрацьована 24.05.2023

прийнята до друку 10.06.2023

**SOCIAL AND HISTORICAL PRECONDITIONS FOR THE FORMATION
OF THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM IN THE PERIOD
OF THE LATE 16TH AND EARLY 17TH CENTURIES**

Halyna Antoniuk

*Lviv Polytechnic National University,
St. Bandery Str., 12, Lviv, Ukraine, UA-79013
gantoniuk@yahoo.com*

The article describes the social and historical preconditions for the formation of the Ukrainian schooling in the period of the 16th–early 17th centuries. The special focus is placed on the Western European Renaissance and the Reformation, as well as the influence of these epochs on the formation of the Ukrainian educational model in the specified time period. It is argued that the Union of Lublin (1569) was an important historical factor which made it possible for ethnically Ukrainian territories to enter the European context. As a result of the Union, most Ukrainian lands became a part of the Polish-Lithuanian

Commonwealth, thus falling under the influence of Western culture. At the initial stages of mentioned period, Ukrainian education did not have the appropriate means to conduct an equal dialogue with the opponent whose intellectual culture had been improved over centuries in colleges and universities. The national education had the resources inherited from the preceding Greco-Byzantine tradition, which played a positive role as a translator of educational and scientific experience within the eleventh and fifteenth centuries, but by the beginning of the sixteenth century they proved to be insufficient and inappropriate for the actual time period.

At this stage, Ukrainian pedagogy was confronted with the urgent task of establishing its own national education system, based on previous historical and cultural experience, but, at the same time, the one that met social needs and the best. Precisely within the chronological framework of the late sixteenth and early seventeenth centuries the national school as an institution was formed and the public demand for this institution was established. It is concluded that Ukrainian pedagogy, through refraction of the Slavic cultural tradition and certain duration in time, chose the path of the development that met the existing social demands – the path of synthesis of two main types of culture of that time – Latin and Greco-Slavic. This synthesis was reflected in the structural organization and practice of educational institutions that began their activities in the Ukrainian lands in the 16th – 17th and later in the 18th centuries. This also determined the vector of the development of national education in the next era.

Keywords: social and historical conditions, Ukrainian cultural and educational space, Greek and Slavic educational tradition, Western European educational model, educational institutions, school, education, culture.